

NOVA AKROPOLA

Z A B O L J E G Č O V J E K A I B O L J I S V I J E T

Odgovor u antičkoj Grčkoj

Aksiomi kozmogonijskog modela

DELOS – Mjesto rođenja bogova

ZNANJE ILI MUDROST

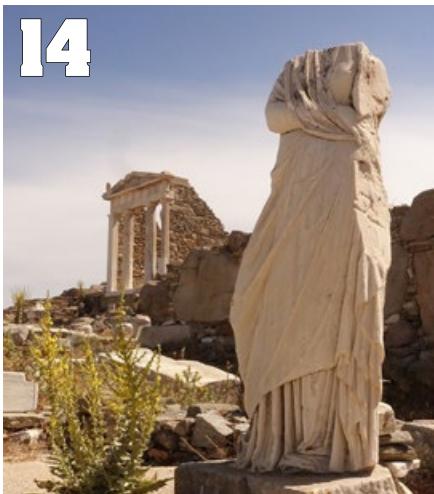

SIMBOLIZAM ZLATA

4

9

14

17

18

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

07 | 2021. WWW.NOVA-AKROPOLA.COM

Sadržaj

4 AKSIOMI KOZMOGONIJSKOG MODELA U TIMEJU

Antun Musulin

9 ODGOJ U ANTIČKOJ GRČKOJ

Amalija Kranjec Markešić

14 DELOS – MJESTO ROĐENJA BOGOVA

Danijela Šušić i Marta Mihičić

17 ZNANJE ILI MUDROST

Sabine Leitner

18 SIMBOLIZAM ZLATA

Branislav Vukajlović

Impresum:

Glavni urednik: Andrija Jončić

Izvršna urednica: Nataša Žaja

Urednici rubrika: Dijana Kotarac, Ana Jončić, Jerko Grgić, Nataša Žaja, Branko Zorić, Damir Krivdić

Lektura: Vedrana Novović, Branka Žaja

Tehničko uredništvo:

Svetlana Pokrajac, Matija Prević

ISSN 1849-6237

Izdavač:

NOVA AKROPOLA - kulturna udruga

Ilica 36, 10000 Zagreb

Tel: 01/481 2222

web: www.nova-akropola.hr

e-mail: info@nova-akropola.com

Neosporna je važnost odgoja i obrazovanja u životu svakog pojedinca kao i društva u cjelini. Od naših najranijih dana do punine mladosti oblikuju nas svakodnevne poduke i strpljiva usmjeravanja. Potreba za odgojem i obrazovanjem nastavlja se i u odrasloj dobi, iako na sasvim drugačiji način.

Ova je tema oduvijek bila važna i aktualna, a danas je u suvremenoj literaturi prilično iscrpno razrađena. Zadržat ćemo se na jednoj rečenici koju navodi Filozofski leksikon: *Mogućnost i potreba djeteta da bude odgojeno čine ga otvorenim kako za očuvanje kulture tako i za stvaralaštvo*. Dakle, u samoj je djetetovoj prirodi prisutna sklonost da bude odgojeno i da se tako potvrди kao humano biće, čime otvara vrata bogatog kulturnog nasljedja. Na ovaj način svaki pojedinac ima mogućnost obnavljati i čuvati određene aspekte kulture te dobiva poticaj oplemeniti ih vlastitim stvaralaštвom.

Jedan od najvažnijih odgojno-obrazovnih koraka je onaj kojim počinjemo svjesno upoznavati, preodgajati i oblikovati sami sebe. To znači samostalno se ispravljati i usmjeravati prema onom najboljem u nama, uz stalnu budnost prema vlastitim reakcijama i stavovima. Pritom su, ako smo otvorena srca, dobri uzori i živi primjeri uvijek uz nas na ovom cjeloživotnom putovanju. ☺

Uredništvo

Aksiomi kozmologiskog modela u *Timeju*

Kozmologiski model koji je Platon dao jest "znanstveni model" u današnjem strogom smislu riječi. Iz toga proizlazi da ta konstrukcija, taj teoretski model univerzuma, mora biti prihvaćen kao formalni aksiomski sustav: zbir primordijalnih propozicija, aksioma¹, najprije mora biti utemeljen, a sve opažljive manifestacije univerzuma moraju nadalje u načelu biti izvedive kao teoremi iz tih aksioma.

Dakako, moguće je da Platon nije bio potpuno svjestan činjenice da oblikuje model utemeljen na popisu aksioma i da ti aksiomi nemaju drugog opravdanja osim svoje epistemološke dosljednosti. Ali on je prihvatio ovu ideju: tko god otkrije drukčiji zbir aksioma, tko god može unaprijediti neki drugi model ili ga drukčije pokuša objasniti, ima jednako pravo da ga se sasluša; a bit će izabran samo onaj model koji najbolje odgovara podacima, model koji je "najprihvativiji" (*Timej* 54a-b, *Timej* 55d).

Kozmologiski aksiomi

1. Stvarnost je podijeljena na dva područja: inteligenčne oblike (*eidos, idea*), čiste, vječne, nepromjenjive i jednostavne; i složene objekte osjetilnog opažanja, uvijek promjenjive (*kinetos*) u vremenu.

Ova podjela stvarnosti na dva područja odgovara razlici između postojanja i nastajanja, između onoga što zauvijek ostaje isto i onoga što se nikada ne prestaje mijenjati, između onoga čemu se može pripisati predikat "istinito" i onoga čemu se taj predikat ne može pripisati.

Jedino se za spoznaju inteligenčnih oblika može reći da je "istinita". Međutim, konačna, prolazna i ograničena ljudska bića ne mogu u ovom svijetu dosegnuti takvu spoznaju. Poznavanje tih božanskih entiteta isključiva je povlastica bogova i malog broja njihovih

prijatelja (*Fedar* 278d). Spoznaja usmjerena na svijet objekata osjetilnog opažanja, koju Platon klasificira kao "mišljenje" (*doxa*), niži je oblik znanja koji u najboljem slučaju doseže samo sličnost s istinom.

2. Dobro zauzima osobit položaj među oblicima.

Dobro je inteligenčni oblik između ostalih: Pravednosti, Jedinstva, Čovjeka, Životinje itd., ali igra ključnu ulogu unutar platoničkog sustava, posebno u *Timeju*. Ovaj oblik prenosi na druge inteligenčne oblike ova osobita obilježja: ljepotu, harmoniju, red, jednostavnost. Prema Platonovom predloženom kozmologiskom modelu, ostali inteligenčni oblici tada prenose ova obilježja na osjetilne objekte.

3. U osjetilnom svijetu, sve što nastaje – nastaje kao posljedica uzroka.

Uzročnost je jedino primjenjiva na osjetilni svijet budući da u stvarnosti inteligenčnih oblika, koji su prema aksiomu 1 vječni i nepromjenjivi, nema promjene, i prema tome u inteligenčnom svijetu nema uzročno-posljedične veze.

U osjetilnom svijetu *promjene* znače odnose među elementarnim komponentama (vječnim i nepromjenjivim), ali sve su promjene podložne kauzalitetu³ i mogu se, koliko je to već moguće, matematički izraziti. Riječ "uzrok" (*aitia*) posuđenica je iz pravničkog rječnika, u kome označava odgovornost, a ovdje označava ovaj lanac odnosa.

¹ Aksiom - tvrdnja koja se bez dokazivanja prihvaca da je istinita; polazna tvrdnja koja se drži neupitnom i iz koje se izvode teoremi.

² Inteligenčan - koji je shvatljiv samo razumom, a ne osjetom; nadosjetilan, pojmovan.

³ Kauzalitet - odnos među pojavnama od kojih je jedna (uzrok) nužan uvjet za postanak druge (posljedica); uzročnost, kauzalnost.

4. Osjetilni svijet rezultat je božanskog uvođenja reda.

Jedan od uzroka osjetilnog svijeta jest bog, zvan također "otac", "stvoritelj" i "demijurg", najčešće korišten izraz. Ovaj bog ne stvara svijet; njegovo je djelovanje ograničeno na djelomično *uredenje* primordijalnog kaotičnog supstrata (ref. aksiom 7).

5. Demijurg je dobar (*agathos*).

Dobrota demijurga nalaže mu određeni način djelovanja (ref. aksiom 10).

6. Demijurg nije svemoguć.

Ovaj bog nije svemoguć, iz dva razloga postavljena u obliku aksioma. Inteligibilni Oblici i *khora*, primordijalna tvar ili "medij prostora", postoje neovisno o njemu (aksiomi 1 i 7). A demijurg se mora suočiti s *ananke* (aksiom 8), koji se uvijek opire njegovu naporu uvođenja reda.

7. Demijurg uređuje primordijalnu tvar, *khoru*.

Khora je istodobno ono u čemu se nalaze osjetilni oblici (prostor ili mjesto) i ono od čega su oni načinjeni (nešto poput materije). *Khora* ("medij prostora") hibridni je entitet. Vječan je, postoji čak prije nego što demijurg u njega uvede red. Ali sve što se nalazi "u" *khori* i sve što je nastalo "iz" nje (osjetilni svijet) stalno se mijenja... *khora* je vječna i ne poznaje uništenje; osigurava uvjete za sve što nastaje, ali je doživljavamo nekom vrstom "mješovitog rezoniranja", a ne osjetilima ili uvjerenjima... *khora* je primateljica i zaštitnica svega nastajanja (*Timej* 49a).

8. Uzrok, *ananke*, neprekidno odolijeva redu koji demijurg pokušava uvesti u svijet.

Izraz *ananke* u drevnoj Grčkoj općenito je prevođen kao "nužnost" (prevladavajući zakon materijalnog univerzuma, suštinsko je svojstvo *khore*). Platon smatra da je *ananke* "uzrok", ali negativan, označen kao "lutajući uzrok"⁴, budući da predstavlja ne-racionalni element koji se trajno opire demijurgovu nastojanju uspostavljanja reda.

Prije demijurgovih intervencija, djelovanje *ananke* u *khori* je takvo da se četiri elementa, za koje se vjeruje da stvaraju cijeli osjetilni svijet, "ponašaju bez reda i mjere (*alogos kai ametros*)" (*Timej* 53a). *Ananke* se nastavlja manifestirati u osjetilnom svijetu kao "lutajući uzrok" nakon što se demijurg povlači od svijeta. Kao posljedica, u univerzumu zauvijek postoji faktor kompleksnosti i nereda.

9. Objekti osjetilnog opažanja, uključujući nebeska tijela, sačinjeni su od samo četiri elementa: vatre, zraka, vode i zemlje.

Ovdje Platon slijedi tradiciju koju je vjerojatno uveo Empedoklo i koja je bila općeprihvaćena sve do rođenja moderne kemije u XVIII. stoljeću.

10. Sve što dobrohotan demijurg (aksiom 5) može učiniti, nastojeći uvesti red u *khoru* (aksiom 4), jest upotrijebiti "savršenu paradigmu" kao svoj model i pokušati postići da rezultat njegovih napora bude najbolja moguća kopija (*eikon*) toga modela (aksiom 6).

⁴ Uzročnost koja nije podređena krajnjim "svrsi" – Dobru, već je to niz sekundarnih uzroka nepredvidljivog tijeka, sve ono što je rezultat djelovanja *ananke*.

Iz do sada postuliranih aksioma proizlazi da se demijurgov nastojanje sastoji iz transformiranja kaotičnog prostorno-materijalnog supstrata u konstrukciju uređenu prema simetriji, što je operacija koja će sama po sebi omogućiti *imenovanje* stvari osjetilnog svijeta. Da bi to ostvario, demijurg uzima kao model ono što Platon naziva "savršenom paradigmom", inteligibilnu stvarnost kojom upravlja Dobro. Tako modeliran univerzum predstavlja sljedeće kvalitete u njihovom najvišem značenju: ljepotu, simetriju, red, harmoniju, jednostavnost itd.

11. Kao kopija savršene paradigmе, osjetilni svijet koji je stvorio demijurg ne može biti ništa drugo doli živo biće čije je tijelo sačinjeno od četiri elementa (ref. aksiom 9), a čija je duša (*psukhe*) obdarena razumom (*nous*) (ref. aksiom 12).

Najizrazitija značajka živog bića jest *autonomni* princip pravilne promjene i kretanja (*kinesis*). Taj je autonomni izvor reda Platon nazivao "duša" (*psukhe*) i time ponovno jednoj drevnoj riječi dao novo značenje. I upravo ta duša obdarena razumom (*nous*) *izravno* objašnjava pravilno, uređeno i trajno, takoreći "razumno" kretanje nebeskih tijela... svjetska duša sebe stavlja u ulogu "gospodarice i vladarice" (*Timej 34c*).

12. Kao prijenosnik razuma, svjetska je duša matematički strukturirana.

Opseg aksioma 12 jedino možemo razumjeti ako razmotrimo ulogu *simetrije* u Platonovoj kozmologiji. Riječ *summetros*, nastala u staroj Grčkoj od riječi *metron*, jedinice za mjeru, ima značenje "s uobičajenom mjerom". Ako se stvari mogu mjeriti standardnim mjerenjem, nazivamo ih "mjerljivima istim standardom", u suprotnom to nisu. U standardnom mjerenju pojavljuju se proporcije. Zato se može reći da su stvari u pravoj proporciji (*analogoi*); a ako je proporcija uvijek ista, tada su te stvari i simetrične. Prihvaćanjem takvih ideja, "simetrično" može postati sinonim za "harmonično", i što je još važnije, za "uređeno" (*kosmetos*).

* * *

Matematički oblici kojima danas izražavamo elemenarne čestice puno su složeniji od geometrijskih oblika koje su postavili Grci. U oba slučaja ovi oblici izviru iz određenih jednostavnih matematičkih temeljnih postavki... U konačnoj analizi, u oba slučaja, pojam materije u suštini je matematički koncept. Temeljna srž svega materijalnog, kako za nas, tako i za Platona, jest matematički oblik, a ne tek neki materijalni sadržaj.

Heisenberg je dakako video izvanrednu sličnost između Platonove teorije materije i njezina suvremenog pandana, i to na temeljnoj aksiomskoj razini. Teorija materije je doista u *Timeju* zasnovana na sljedećim aksiomima.

13. Cijeli univerzum može se svesti na zasebne, elementarne komponente.

14. Takve elementarne komponente beskrajno su male i stoga "nevidljive".

15. U osnovi, te komponente su matematički entiteti.

16. Tih zasebnih komponenti brojčano je malo, jednostavne su, nezamjetljive i neuništive.

17. Ti entiteti su osnovne komponente svih osjetilnih objekata; sve je u univerzumu od njih nastalo.

18. U univerzumu se svi vidljivi fenomeni, koje Platon naziva "promjena", mogu svesti na interakcije između elementarnih komponenata.

19. Ove se interakcije mogu jedino matematički opisati.

20. Ne postoji faktor kompleksnosti povezan s određenom skalom veličina. Za svaku razinu, od mjerne skale mikroskopskih stvarnosti nevidljivih golim okom pa do gigantskih astronomskih objekata, objašnjenje vidljivih fenomena može se jedino naći u elementarnim komponentama koje slijede iste matematičke zakone.

Kao i u slučaju s velikim dijelom temeljnih ideja koje je Platon iznio u *Timeju*, ni ova teorija materije nije stoljećima bila niti prihvaćena niti shvaćena. Te su ideje ponovno otkrivenе tek u XIX. stoljeću i moderna ih je fizika dovela do modela materije. Platonove pretpostavke reduciraju sve objekte osjetilnog opažanja na "pojave" koje su rezultat kombinacije elementarnih čestica, malobrojnih i jednostavnih, te matematičkih pravila koja upravljuju njihovim korelacijama... *Timej* geometrijska svojstva, kakva imaju pravilni poliedri kojima odgovaraju četiri elementa, dovodi u vezu s fizičkim karakteristikama koje ti elementi predstavljaju kada su percipirani osjetilima.

21. Univerzum nije jednolik.

Kretanje vidljivo u univerzumu, njegova stalna promjena, posljedica je nejednake veličine elementarnih poliedara... kretanje neće nikada postojati u stanju

homogenosti ili jednolikosti (*Timej* 57e). Veličine elementarnih poliedara koji stvaraju sve osjetilne objekte moraju također biti različite. Izostanak jednolikosti tvori uzrok promjene koja uvijek djeluje na osjetilni svijet, promjene koju svjetska duša pokušava dovesti u red, ali samo tamo gdje ona upravlja kao njezina gospodarica i vladarica.

22. U osjetilnom svijetu nema vakuuma (*Timej* 58a, ref. 79c).

23. Sfera svijeta obuhvaća sve što je tjelesno. Unutar te sfere, četiri elementa prostiru se u četiri koncentrična sloja (*Timej* 33b, 53a, 48a-b).

Ta četiri koncentrična sloja vuče kružno gibanje koje pokreće čitavu sferu. Budući da nema vakuuma (aksiom 22), elementarni poliedri se ne mogu protezati izvan sfere. Unutar nje, mogu se kretati samo u vječno ispunjenim međuprostorima koji nastaju zbog nepostojanja homogenosti poliedara (aksiom 21). Otuda lančana reakcija koja proizlazi iz kondenzirajućeg procesa, ona potiskuje mala tijela u međuprostore između velikih (*Timej* 58b, ref. 76c i *Zakoni X* 849c).

Moderna kozmologija

Ono što suvremenu kozmologiju čini znanstvenim istraživanjem jest *matematički opis univerzuma*, koji je postao moguć tek poslije Keplerovih i Galilejevih postignuća u razdoblju renesanse, u razdoblju koje se podudara s ponovnim otkrićem i prijevodima svih Platonovih rukopisa. Suvremenu kozmologiju možemo definirati potragom za matematičkom formulacijom koja prirodne fenomene uzima u cjelini. Međutim, kozmologija nije znanost svega postojećeg, već znanost koja prikuplja i slaže prirodne fenomene u cjelinu, u jedinstvo nazvano "univerzum".

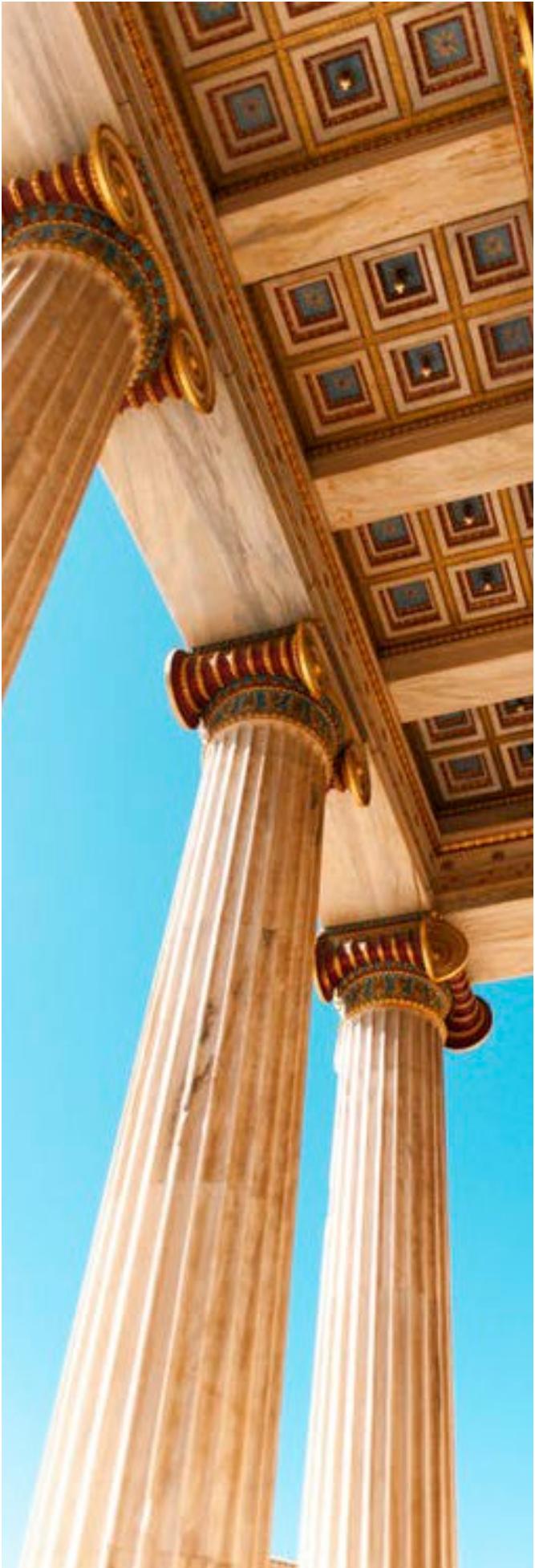
Mi ljudi današnjice zapleli smo se, zbog čudnovate dominacije suvremene znanosti, u bizarno krivo shvaćanje da znanost predstavlja izvor znanja i da se razmišljanje mora pokoriti znanstvenom sudu. Ali što god mislilac može izraziti, nikada ne može biti logički niti empirijski potvrđeno niti pobijено. A nije ni pitanje vjerovanja. Tome se može pristupiti jedino kroz propitivanje-promišljanje. A što god se promatra na takav način, uvijek je *vrijedno* ispitivanja... Tekst M. Heideggera, ovdje u slobodnom prijevodu, tvrdi da "istinsko" znanje (*episteme*) nikada ne može proizići iz prirodnih znanosti kako se one danas shvaćaju i da je jedina preostala dostupna opcija neumoljiva preformulacija pitanja, neprekidno ponavljanje pitanja koja vrijedi postavljati.

Znanstveno istraživanje se (također) zasniva na sustavu pretpostavki, privremeno prihvaćenih kao temelj teoretskog modela fizičkog svijeta, odnosno na aksiomima. Aksiomski sustavi na kojima se temelji kozmologija Platonovog *Timeja* i standardni *Big Bang* model dovoljno ilustriraju ovo važno pitanje. Iz toga proizlazi da se analiza znanja otkrivena znanstvenom metodom mora fokusirati na sustav aksioma dopuštenih u svakom pojedinom slučaju. Ali propitivanje o tim aksiomima jednak je pripajanju dodatnih aksioma u sustav. I zato početno pitanje može biti preformulirano. Umjesto pitanja: Koje znanje prenosi znanost? sada pitamo: Koje to znanje prenose aksiomi, a da ga znanstvenici smatraju istinitim i valjanim? Složena procedura dopušta da se eksperimentima dobiveni osjetilni podaci zamijene *mjeranjima*. ☈

(*Inventing the universe*, Luc Brisson i F. Walter Meyerstein)

Priredio: Antun Musulin

Engleskog prevela: Vlasta Nedela

ODGOJ U ANTIČKOJ GRČKOJ

Amalija Kranjec Markešić

Naša današnja kultura izrasla je na stavovima, idejama i institucijama starih Helena. Akademija, licej, gimnazija, škola, pedagog, gramatičar te mnogi drugi temeljni pojmovi današnjeg odgojno-obrazovnog sustava naslijeđeni su upravo od njih, stoga je razumljivo što shvaćanje ideje odgoja treba potražiti upravo u antičkoj Grčkoj.

Ideja odgoja vrlo je ozbiljno zaokupljala najpozнатиje antičke filozofe i državnikе jer se odgoj smatrao ključnim za opstanak i budućnost vlastitog naroda. U prilog tome govori i činjenica da su Atenjani i Spartanci svoja sjajna razdoblja proživljavali velikim dijelom u onim vremenima kada su zakonodavci i njihovi vodeći ljudi davali poticaj za promjene i poboljšanja u odgoju i obrazovanju, osobito djece i mlađih. Spartanski zakonodavac Likurg, atenski zakonodavac Solon i državnik Periklo velik su dio svojih reformi temeljni na poboljšanjima na području odgoja. Filozofi, osobito Platon, smatrali su odgoj jednim od temelja države gdje će se, ako odgajatelji valjano ne rade svoj posao, stvoriti naraštaj neznanica i poročnih ljudi koji će upropastiti zemlju.

Drugim riječima, istaknuti su Heleni smatrali da će država biti onoliko dobra koliko su ispravno odgojeni njezini građani koje treba naučiti cijeniti i razvijati vrline, a susprezati i prezirati niže porive kako bi ideale dobrog i lijepog mogli ostvarivati za opći napredak zajednice.

Izvori grčkog odgoja

Iako o tome malo znamo, Plutarh i još neki antički autori prenose nam da su grčka plemena pri svom dolasku na obale Egejskog mora donijela sustav vrijednosti i religioznih vjerovanja koji je kao svoju okosnicu imao misterije. Poznato je da su misteriji bili ustrojeni na principu odnosa učitelja i učenika, gdje su se određena znanja o prirodnim zakonima i čovjekovu mjestu u kozmosu izravno prenosila onima koji su bili spremni prihvati zahtjevan način učenja i života. Ostalima su, s druge strane, bile namijenjene svetkovine, kroz koje

su mogli doći u dodir s vlastitom tradicijom i dubokim ljudskim pitanjima, te koje su također predstavljale jednu vrstu odgoja i obrazovanja.

Homerova djela, koja su *homeridi* prenosili pjevanjem i recitiranjem, bila su drugi važan oslonac ranog grčkog odgoja. Pri njihovu prenošenju isticao se herojski, viteški ideal kao osnovna ideja u odgoju mладог grčkog čovjeka.

Glavni stupovi grčkog odgoja, gimnastika i muzika u klasičnom smislu, njegovani su od davnine, formirajući ideal Helena kao kultiviranog, vrlini posvećenog ratnika i viteza. Gimnastika je bila usmjerena na postizanje skladnog tjelesnog razvoja, a još više na vježbanje tjelesne čvrstoće i izdržljivosti, neophodnih kako u ratu, tako i u svakodnevnom životu.

Muzika u ovom smislu nije bila isključivo glazba, već svaka vještina pod zaštitom Muza, te je uključivala pjesništvo, govorništvo, sviranje i pjevanje, poznавanje mitova i povijesti te ostala znanja. Muzika je imala ulogu budenja nutarnjih vrijednosti u čovjeku kao onih koje su bile mjerilo ugleda.

Kako bismo približili odgoj u antičkoj Grčkoj, navest ćemo primjere dvaju najznačajnijih grčkih polisa.

Sparta

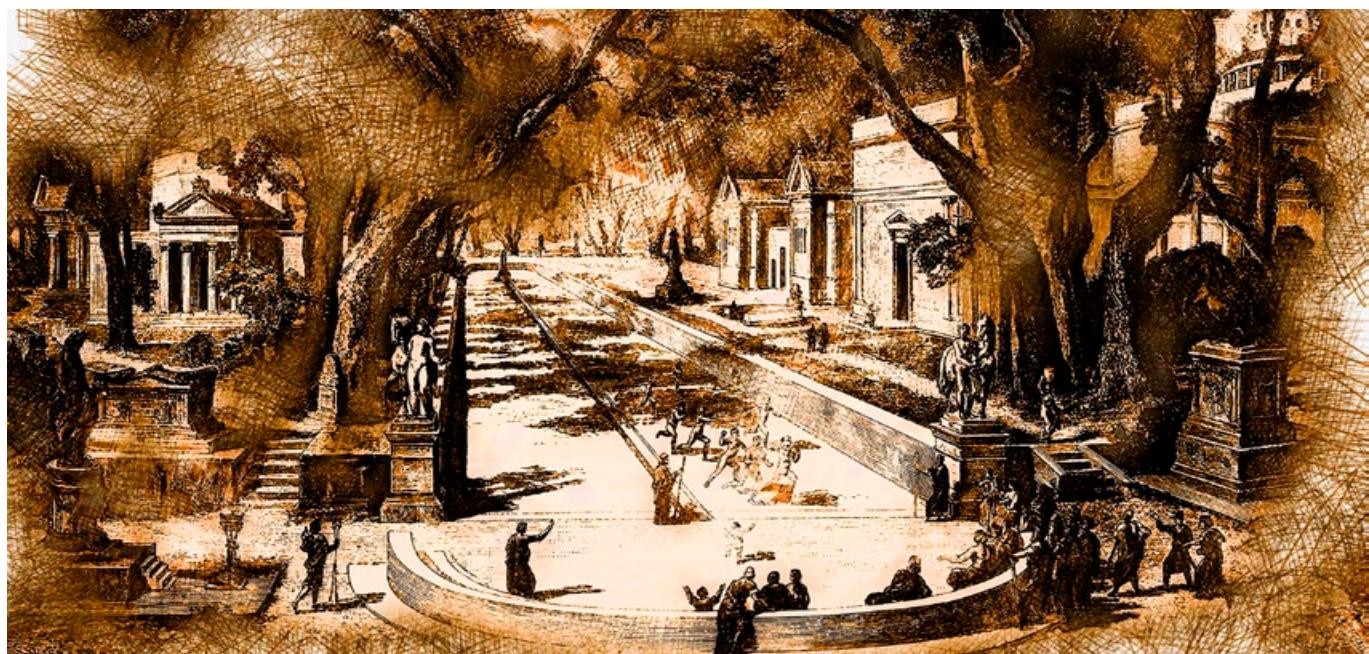
Uspon Sparte možemo pratiti od IX. st. pr. Kr., nakon što Likurg donosi novi ustav koji će iz temelja promijeniti sve strukture u državi. Pisani izvori spominju Spartu od samih početaka kao izuzetno dobro organiziranu i uređenu državu koja se lako nametnula susjednim polisima kao ratni, ali i mirnodopski voda.

Potreбно je istaknuti da su Spartanci bili Dorani i da se njihov mentalitet umnogome razlikovao od onog atenskih Jonjana. Dorani su bili poznati po svojoj čvrstoći i izdržljivosti, kao i promicanju muževnih, ratničkih vrijednosti koje su Sparti dale prepoznatljivo obilježje.

Način mišljenja tadašnjeg čovjeka, osobito građanina Sparte, razlikovao se od našeg u jednom bitnom pitanju, pitanju vrijednosti pojedinca u društvu. Spartanac je neizmjerno volio svoj polis, koji je bio njegova domovina, izvor njegova identiteta i ponosa. Osnovni cilj života svakog slobodnog građanina bio je sudjelovati u javnim poslovima i nastojati na svaki način učiniti Sparti jačom, uglednijom i uzornijom. Vrlina se odražavala u svim aspektima javnog i privatnog života. U tom smislu, jedan Spartanac uopće ne bi razumio pitanje koje se danas često postavlja, zašto su Spartanci u tolikoj mjeri prepostavljali interes države vlastitim, privatnim interesima, jer je podrazumijevao da ono što je dobro za njegov polis u svakom slučaju mora biti dobro i za njega samoga.

Spartanci su stoga smatrali da je odgoj toliko važan da je svaki građanin dužan pružati mладom čovjeku najbolji primjer i poučavati ga u svakom trenutku i na svakom mjestu. Čast, kao jedna od vrhovnih spartanskih vrijednosti, stjecala se napornim i marljivim vježbanjem u vojnim i svim drugim vještinama te ustrajnim prakticiranjem besprijeckornog života u moralnom smislu. Čvrstinu karaktera i otpornost na nepovoljne životne okolnosti smatrali su nužnim osobinama korišnog i odgovornog člana zajednice.

Djeca su samo do svoje sedme godine rasla u

obiteljskom okruženju, nakon čega su živjela u društvu svojih vršnjaka u malim zajednicama pod vodstvom *irena*, mladih ljudi između dvadesete i tridesete godine koji su se isticali razboritošću i hrabrošću. Životni uvjeti su im bili skromni jer su ih odmalena vježbali izdržljivosti i samosvladavanju. Oblaćili su se i hranili jednostavno, a spavalici su u zajedničkim spavaonicama na slamaricama koje bi sami načinili.

Iako se spartanski odgoj stereotipno povezuje uz fizičku izdržljivost, antički autori (Plutarh, Pauzanija i Herodot) svjedoče da je u Sparti još važniji bio duhovni i moralni odgoj. Cijenila se oštromost, jasnoća i konciznost izražavanja. Stariji bi mladići kod zajedničkih obroka ispitivali i iskušavali mlađe zadajući im zadatke koji su zahtjevali dobro promišljanje prije nego što bi se dao zadovoljavajući odgovor. *Liježući poslije večere, iren je naređivao jednome od dječaka neka zapjeva, a drugome bi postavio pitanje koje je tražilo promišljen odgovor, na primjer, tko je najvrsniji čovjek u gradu ili kako postupa takav čovjek. Dječaci su se time navikavali da ispravno prosuđuju i da odmah od početka pokazuju zanimanje za ponašanje odraslih sugrađana. Jer ako je jedan bio upitan tko je valjan građanin ili tko je na lošem glasu, a nije bio u stanju odgovoriti, smatrali su to znakom duha troma i bez plemenitih streljenja.* (Plutarh, *Usporedni životopisi*, Likurg).

Za lijene i nepažljive postojala je kazna, no mlade su mnogo više motivirale javne pohvale koje su im iskazivane ako bi dali ispravan odgovor. *Dječaci su također učili služiti se govorom koji je mnogo pažljiva razmatranja sažimaо u malо riječi, postižući navikom dugotrajne šutnje kratkoču i ispravnost u odgovorima.*

(Plutarh). To je ona čuvena mudrost koja isijava iz sačuvanih primjera lakonskih odgovora spartanskih građana.

Iako su djeca i mladi živjeli u vlastitim zajednicama, nisu bili izdvojeni od ostatka grada, a ugledni građani vrlo su često posjećivali njihova vježbališta i prisustvovali igrama i nadmetanjima u snazi i duhovitosti. ... *Navodeći ih na glumljene bitke i prepirke, pažljivo su proučavali kakva je svakome od njih narav kad se radi o smionosti i postojanosti u borbama.* (Plutarh) Štoviše, među najodličnijim ljudima u gradu birali su *paidonómosa*, odgojnog nadzornika koji je prosuđivao opravdanost i primjerenost kazni koje su izvršavali ireni. Za vjerskih svečanosti djeca i mladi sudjelovali su u priredbama gdje su se odrasli mogli diviti onome što su naučili, bilo na području muzike ili gimnastike.

Za razliku od Atene, u gimnastičkim vježbama u Sparti ravnopravno su sudjelovale djevojke, postajući tako skladno i čvrsto građene. Kažu da su porodaje podnosile mnogo lakše od ostalih Grkinja, a takvim je odgojem iz njihovih karaktera iskorijenjena mekušnost i slabost, obično vezana uz ženski spol.

Zajednički odgoj oba spola primjenjivao se sve do pobjede Sparte u Peloponeskom ratu. Od tada djevojke prestaju vježbati s mladićima, a spartanski odgoj dobiva onu crtlu okrutnosti koja se danas veže uz taj pojam. U vrijeme kad Grčka postaje tek jedna od brojnih provincija Rimskog Carstva, Plutarh spominje da je na svojim putovanjima nailazio na takve pojave koje su uglavnom služile kao atrakcija za putnike.

U osamnaestoj godini mladići su izlazili iz dječačke dobi, te bi ih zvali *ephebima* ili *melirenima*, a od dvadesete godine *irenima*. Nastavlјali su svoje usavrša-

vanje, sudjelovali u ratnim pohodima te nadgledali, vodili i učili mlađe od sebe.

Spartanski odgoj bio je s razlogom cijenjen u ostalim helenskim državama, a spartanski odgajatelji, vojskovođe i suci izuzetno traženi diljem čitave stare Grčke.

Atena

O atenskom odgoju i njezinih obrazovnim i odgojnim institucijama suvremenici su ostavili dovoljno rasprava i zapisa da je moguće rekonstruirati cjelokupni sustav.

Kao i kod ostalih Helena, odgoj se zasnivao na muzici i gimnastici. Atenska specifičnost u kasnijim razdobljima, osobito u vrijeme mira, jest manje nastojanje na vojnoj obuci, dok se više pažnje pridavalo stjecanju kulture i obavljanju javnih poslova te filozofskom životu. Uostalom, Atenjani su nam ostavili prvenstveno djela svojih filozofa, državnika i umjetnika. To naravno ne znači da se atenski građanin nije pripremao za vojnu službu. Dapače, svaki je slobodni građanin nakon završetka obrazovanja u osamnaestoj godini provodio dvije godine u vojsci, a obaveza svakog sposobnog građanina bila je sudjelovati u vojnim pohodima. Poznati su se Atenjani, primjerice Sokrat, izuzetno ponosili svojim sudjelovanjem i držanjem u ratu.

Atenske škole vodili su privatni učitelji vješti u određenom znanju. Oni su naplaćivali svoje poduke, no poznato je da je država plaćala školovanje djeci čiji su očevi poginuli ratujući za Atenu.

Od malih nogu Atenjani su se bavili gimnastikom, tako da je odgoj djece do sedam godina uključivao uglavnom tjelovježbu, s ciljem da se dijete dobro fizički razvije i nauči podnosići napor. U sedmoj godini započinjao je službeni odgoj. Prvi učitelj kojeg bi učenik dobio bio je ugledan rob, *paidagogos*, čiji je zadatak bio voditi dijete u školu, ali isto tako ispitivati ga usvojeno gradivo i učiti ga pristojnom ponašanju. U tu svrhu, iako rob, *paidagogos* je smio i fizički kažnjavati povjerenog mu učenika.

Od sedme godine učilo se pisati, čitati i brojiti kod učitelja zvanog *grammatistes*. Čitanje se učilo polako i temeljito: najprije alfabet, zatim slogovi, pa višesložne riječi i konačno one teške i rijetke. Nakon toga slijedilo je čitanje, uglavnom Homera i drugih klasika, te uz to vježba u pisanju i recitiranju. Nastava matematike sastojala se u učenju operacija s brojevima i razlomcima. Raširena upotreba abakusa omogućavala je jednostavno množenje i dijeljenje. Djeca su k tome učila i sviranje na kitari i pjevanje kod *kitharistesa*, koji im je ujedno kroz pjesmu prenosio i tradicionalne mitove iz

Heziodove *Teogonije* i Homerove *Ilijade* i *Odiseje*. Za tjelovježbu su postojala posebno uređena vježbališta, *palaistre*, gdje se učilo hrvanje, trčanje, bacanje diska i koplja te ostale atletske discipline. Ova su mjesta bila poznata i kao *gymnasioni*. Time je u četrnaestoj godini završavalo osnovno obrazovanje.

Oni koji su htjeli i mogli, prelazili su na više obrazovanje. Ovo se razdoblje odgoja nazivalo *enkyklios paideia*, zajedničko ili opće obrazovanje. Sastojalo se od izučavanja književnosti i matematike. Književnost je poučavao *grammatikos*, čija je uloga bila prenijeti i objasniti klasične autore, Homera, Eshila, Euripida i druge. Kroz proučavanje ovih djela učenici su upoznavali čitavu helensku tradiciju i njezin sustav vrijednosti, upijajući kroz stihove i temeljne ideale čovječnosti, vrline i viteštva. Upoznавали su i djela povjesničara, a kasnije i govore velikih političara i državnika kao što su Demosten ili Periklo.

Stariji učenici postupno su proučavali i filozofska djela. Usپoredno ih se poticalo da i sami vježbaju pisanje stihova, kako bi praktično ojačali svoju moć izražavanja. Matematiku su učili po Pitagorinim načelima, a uključivala je četiri discipline: aritmetiku, geometriju, astronomiju i harmoniju (koja po pitagorejskom učenju nije vidljiva samo u muzici, već prožima cijeli sve-mir kroz zakone broja, ritma i intervala).

U osamnaestoj godini mladić je postajao *epheb*, tj. osoba koja ulazi u život. To je razdoblje trajalo dvije godine, a mladići su ga provodili u vježbanju vojničkih vještina, tj. služeći vojnu obvezu, te u dalnjem usavršavanju u literarnim, znanstvenim i drugim općim kulturnim znanjima. Po završetku *ephebeie*, u dvadesetoj godini, mladi Atenjanin trebao je biti formiran kao kulturan i odgovoran građanin zainteresiran za javne poslove i dobrobit svoga grada.

Dolaskom sofista ili putujućih učitelja, odgoj u Ateni gubi svoja klasična obilježja. Sofisti su odgoj mladića iz boljih kuća usmjerili na učenje logike i retoričke, kao sredstava kojima se može pobijediti protivnik u političkoj bitci, zanemarujući pritom moralnost pa i samu istinitost vlastitih argumenata.

U V. st. pr. Kr. Sokrat, duboko zainteresiran za ispravan odgoj atenskih građana, žestoko napada sofiste. Njegov najveći učenik, Platon, sve će poznate sofiste pretvoriti u likove u svojim dijalozima, gdje obično nose ulogu Sokratovih sugovornika nad kojima on snagom svojih argumenata nedvojbeno odnosi pobjedu.

Više obrazovanje u konkretnim znanostima nije bilo institucionalizirano u velikoj mjeri, postojalo je tek nekoliko škola medicine (Hipokratova na otoku

Kosu, a kasnije i škole u Pergamu i Aleksandriji). To su ustvari bila središta izučavanja prirodnih znanosti gdje su se okupljali brojni antički liječnici kako bi zajedno s učenicima produbljivali tradicionalna znanja.

Filozofske škole

Vrhunski oblik visokog obrazovanja bilo je izučavanje filozofije – krune svih znanosti. Ovo obrazovanje, naravno, nije bilo ni najmanje nalik današnjim filozofskim fakultetima, već se temeljilo na čvrstoj odluci da se vlastiti životni vijek provede u traženju istine, univerzalnog znanja, proučavanju nutarnjih i vanjskih zakonitosti u prirodi te da se na taj put upućuje vlastitim primjerom kroz življenje visokih idea.

U Ateni je tijekom njezine povijesti djelovalo više filozofskih škola, a najpoznatije su nastale pod utjecajem Sokrata, koji sam nije osnovao školu, ali je imao brojne učenike. Sokrat je, kao što je poznato, svoje vrijeme provodio na atenskim trgovima, nastojeći kroz razgovor potaknuti ljude da spoznaju kako u mudrosti leži najviše dobro te da je ispravan nutarnji život najvažniji čovjekov zadatak. Ono što znamo o Sokratu do nas je stiglo zaslugom njegovih učenika.

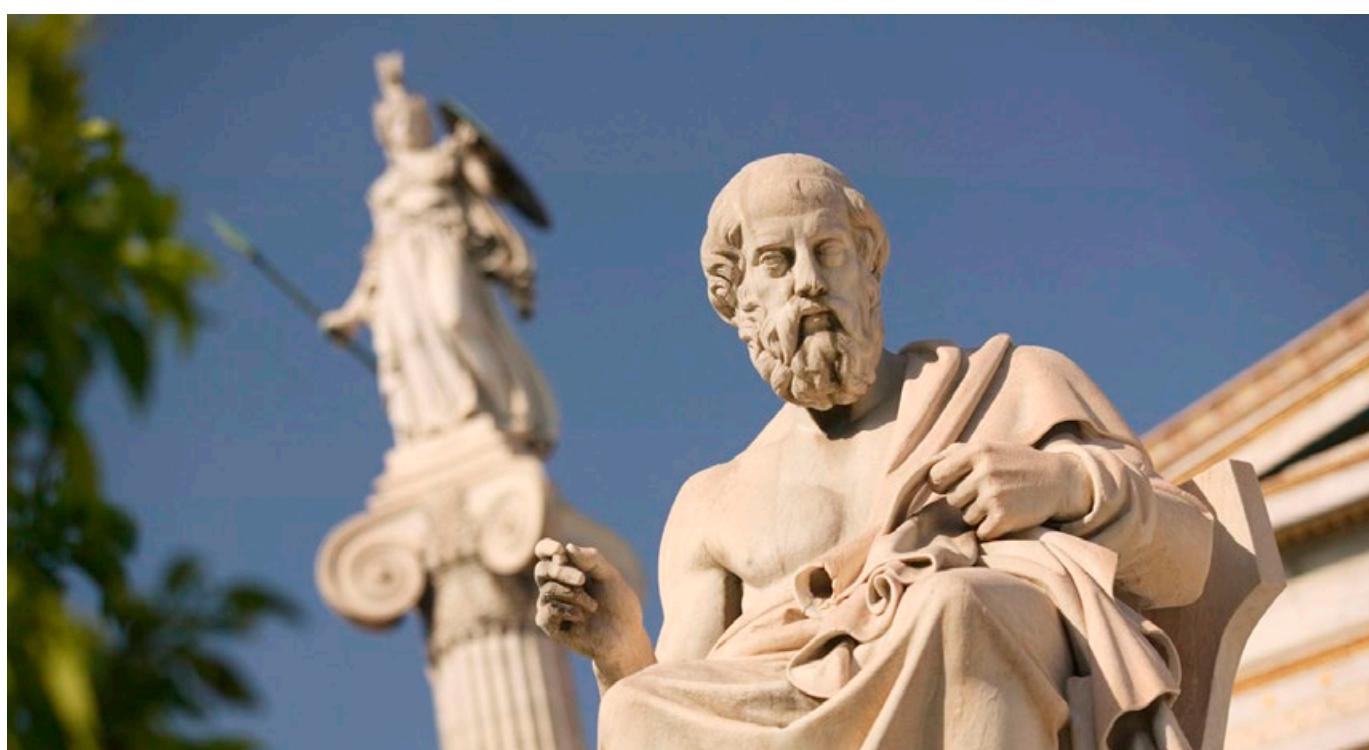
Platon je 387. g. pr. Kr. osnovao svoju filozofsku školu – Akademiju. Jedan od uzora bila mu je pitagorejska škola, pa je na vratima svoje škole dao uklesati natpis koji je upozoravao da ne ulazi nitko tko ne zna geometriju. Ova škola okupljala je najdarovitije mlađe ljude, ne samo Helene nego i strance koji su dolazili Platonu privučeni idealima koje je zastupao. Iako je

ovo vrijeme bilo nesklono visokom obrazovanju žena, ostalo je zabilježeno da su Platonovu Akademiju polazile i dvije žene. U svojoj školi Platon je težio odgajati mlađe ljude u skladu sa svojim filozofskim i političkim idealom iznijetim u *Državi* i *Zakonima*. Utjecaj Akademije bio je dalekosežan, tako da uspon aleksandrijske kulture, a posredno i pojavu renesanse, možemo zahvaliti upravo Akademiji.

Drugu filozofsku školu osnovao je Antisten, također Sokratov učenik, a postat će poznata kao kinička škola. Iz nje je ponikao neobični Diogen Sinopljanin koji je, zbog originalnog izbora mjesto za stanovanje, poznat i kao "Diogen iz bačve". Svojim neobičnim načinom života izrazio je prezir prema materijalnim dobrima.

Treća značajna filozofska škola koja je nastala u Ateni IV. stoljeća jest stoička škola, koju je osnovao Zenon s Cipra. Stoicizam će svoj puni procvat doživjeti početkom nove ere, kada će postati vodećom filozofijom Rimskog Carstva.

U svim ovim školama glavni predmet podučavanja bila je etika kao znanje o čovjekovim dužnostima. Kao jednom od najvažnijih zadataka države, stari su Grci odgoju djece i mlađeži pridavali veliku pažnju, primjenjujući pritom određene oblike odgoja strane današnjem društvu. No, forme se mijenjaju, a ono što čini bit odgoja – učiniti da dijete izraste u odgovornog i moralnog člana zajednice – predstavlja neprolaznu vrijednost. Oživotvorenje ove ideje, mora se priznati, danas nam je više nego potrebno. ☰

DELOS Mjesto rođenja bogova

Danijela Šušić i Marta Mihičić

O čudo divno svemira cijelog,
što ljudi ga Delosom zovu,
što ga nebesnici s Olimpa
zvjezdrom presjajnom
plavičaste zemlje zovu!

Pindar, Otoku Delosu, fragment

Grčki otok Delos, u prijevodu *iznesen na svjetlo*, nalazi se u središtu Kikladskih otoka. Nema visokih planina, stjenovit je i neplođan, osunčan od zore do sumraka. Preživjeli hramovi, agora, tržnica, amfiteatar, kipovi, svjedoci su bogate povijesti. Zbog položaja koji zauzima, grčki pjesnik i učenjak Kalimah nazvao ga je *srcem svih otoka*.

Prema mitu, božica Leta koju je progonila Hera, našla je na njemu sigurno utočište gdje je rodila bližance Apolona i Artemidu, Zeusovu djecu. Otok koji je do tada plutao, usidrio se na dnu mora. Mit prenosi da od tada na ovom svetom mjestu nijednom smrtniku neće biti dozvoljeno ni da se rodi ni da umre. Postoje zapisi da su u nekim povijesnim razdobljima žene pred porod i ljudi pred smrt odlazili na susjedni otok Rineia.

*Delose, bi l' htio ti da sjedište budeš mi sinu,
Febu Apolonu – da hram tu podigne bogat?*

*Drugi nitko te neće dotaknut nit' će te cijenit!
(...)*

*Rado bih primio ja daljnometnoga vladara
Već od rođenja. Jer ljudi o meni zaista strašno
Govore, dok bih ovako veoma postao cijenjen.*

Ali – neću ti kriti – od ovih riječi ja drhtim:

Kažu da će Apolon i odviše ponosit biti...

(...)

*Stoga se strašno bojim u duši i u srcu svome,
Kada Apolon jednom sunčano ugleda svjetlo,
Da će prezreti otok jer tlo je krševito moje,
Pa će me nogom okrenut' i gurnut' u pučinu morsku.
Ondje će veliki vali neprestano meni po glavi
Pljuskat', a drugamo on će, gdje svidi se njemu, otići
Te će si podići hram i gajeve pune stabala.*

Himna Apolonu, Hesiod

Silni Apolon, bog svjetlosti i Sunca, sklada i ljepote, strijelac koji odapinje svoje strijele u potrazi za istinom i Artemida, božica lova, Mjeseca i čistoće, ona koja vlada nagonskim i animalnim, ostali su zaštitnici otoka koji se razvio u značajno kulturno, kulturno, trgovačko i pomorsko središte.

Zapis iz povijesti

Prema Tukididu, izvorni stanovnici otoka bili su gusari Karinjani koje je kralj Minos protjerao s Krete. Raz-

doblje renesanse Delos doživljava između IX. i I. st. pr. Kr., kada su svetišta Apolona i Artemide bila već čuvena, a štovanje blizanaca zadobilo panhelenski karakter. Iako više izvora navodi da je u I. st. pr. Kr. na njemu živjelo čak 30 000¹ stanovnika, to ipak dje luje nevjerojatno kad uzmemo u obzir da je njegova površina svega 3,4 km². Kroz svoju dugu i dinamičnu povijest bio je pod vlašću Rima, Bizanta, Mlečana i Osmanskog carstva.

Zbog povoljnog pomorskog položaja na Delos su pristajali brodovi koji su prevozili žito, lanene tkanine i papirus iz Egipta, zatim crnomorsku ribu, stoku, kožu, mletsku vunu, perzijske tepihe, mirisna ulja iz Arabije, broncu i obuću iz Etrurije, bakar s Eubeje i Cipra... U II. st. pr. Kr. bio je najveće trgovачko središte tadašnjeg poznatog svijeta. Iako je većina stanovništva bila iz Atene i Rima, Delos su nastanjivali i Sirijci, Feničani, Libijci, Egipćani... U takvoj kozmopolitskoj atmosferi vladao je harmoničan suživot i štovala su se različita božanstva.

Koliko je otok bio cijenjen, najbolje opisuje sljedeća anegdota. Za vrijeme perzijskog osvajanja Kikladskih otoka, Delos je bio pošteđen. Herodot kaže da su Deljani napustili Delos i prebjegli na Ten. Kada je Datis, voda perzijske vojske, saznao gdje se Deljani nalaze, poručio im je po glasniku: "Sveti ljudi, zašto odlazite u bijegu i sumnjičite me za nečasne postupke? I sâm imam dovoljno razuma, a i kralj mi je izdao takvu zapovijed, da ne nanosim nikakve štete zemlji u kojoj su se rodila dva boga."

Zbog svega navedenog postao je važno središte u kreiranju povijesnih događaja. Jedan od njih je i poznati Delski savez iz 478. g. pr. Kr., ujedinjenje grč-

¹ Portal grčkog Ministarstva kulture
http://odysseus.culture.gr/h/3/eh351.jsp?obj_id=2371

kih polisa predvođenih Atenom. Zasjedalo se u Apolonovu hramu, gdje je bila i riznica. Periklo ju je nakon dvadesetak godina preselio u Atenu, a Plutarh piše da se mnogima taj postupak nije svidio jer su u njemu vidjeli Periklovu namjeru da zajedničkim novcem izgrađuje Atenu.

Delos je u I. st. pr. Kr. presudio napad Mitridata VI., kralja Ponta i Male Armenije, velikog neprijatelja Rimskog Carstva, nakon čega svi oblici religijskih, trgovачkih i pomorskih aktivnosti polako zamiru. Pauzanija navodi da je otada otok gotovo nenaseljen. Ostaje otvoreno pitanje kako je zapravo došlo do zamiranja uzavrelog života na Delosu. Zašto su gotovo preko noći ostali prazni hramovi, ali i raskošne palače bogatih trgovaca i brodovlasnika? Povijest je i na ovom geografski malom prostoru još jednom dokazala da civilizacije i kulture imaju svoje rođenje, uspon i svoj sutan, koji će nakon Delosa uskoro sustići i čitavu drevnu Heladu.

Život na Delosu

Događanja na Delosu u razdoblju prije naše ere bila su popularna poput Olimpijskih i Pitijskih igara. Delski glazbeno-poetski festivali nalikovali su današnjim festivalima i čitav svijet je hrlio da vidi najpopularnije izvođače iz svih krajeva Grčke. Ova su se događanja odigravala u kazalištu izgrađenom u IV. st. pr. Kr. koje je moglo primiti oko sedam tisuća gledatelja.

U Apolonovu slavu, svake četvrte godine upriličila bi se svetkovina "Delija" u organizaciji saveza grčkih plemena i polisa okupljenih oko Apolonova svetišta. Nakon ceremonijalne svečanosti sljedila su gimnastička, sportska i glazbena natjecanja, zborsko pjevanje i plesovi.

Svečanost nazvana "Manja Delija" ili "Apolonija" obilježavala se svake godine u slavu Tezejeve pobjede nad Minotaurom. Atenjani su se bili obvezali da će

Postoji posebna veza između otoka i matematike. Matematički pojam "delski problem" jedan je od poznatih klasičnih matematičkih problema. Prema mitu, jednom je delfijsko proročište za vrijeme kuge savjetovalo Deljane da bogu Apolonu, kako bi ga umilostivili, sagrade oltar dvostruko većeg volumena i to tako da i dalje bude u obliku kocke – uz uvjet da se pri određivanju njegovih dimenzija smiju služiti samo ravnalom i šestarom. Ovaj problem se svodi na geometrijsko rješenje kubne jednadžbe oblika: $x^3 = 2a^3$. Danas znamo da je taj problem nerješiv ravnalom i šestarom.

svake godine štovati Apolona šaljući izaslanike na Delos Tezejevom lađom. Da bi se sačuvala čistoća prirode, nisu bila dopuštena pogubljenja tijekom izbjivanja lade, koje je jednom prilikom trajalo trideset dana. Dan prije nego što je Sokratu izrečena smrtna kazna, svečana lađa otplovila je na Delos, te je izvršenje također odgodeno do njezina povratka.

Poznato je da su se na Delosu tijekom IV. i III. st. pr. Kr. održavale i "Hersonesije", svečanosti u čast Grka iz Hersonesa², grada na jugozapadnoj obali Krimskog poluotoka gdje se štovao Heraklo. Grad su u jeku grčke kolonizacije osnovali dorski Heleni u V. st. pr. Kr., a među njima je navodno bilo i Deljana.

Sportski duh razvijao se u gimnazijima i na stadionu, trgovina se obavljala u agori, na glavnom trgu bi se okupljali građani, sazivalo ljudstvo u vojsku ili se razgovaralo o politici i filozofiji.

Pitagorin biograf Jamblih spominje, za razliku od slavnih samotračkih i eleuzinskih, manje poznate delske misterije navodeći da je i Delos bio sveto mjesto upućivanja u tajna znanja o smislu života i smrti.

Muzej na otvorenom

Uz najpoznatiji Apolonov hram, u kojem je bio smješten osam metara visok kip boga izrađen od drveta i prekriven zlatom, na Delosu su, prema raznim izvorima, nekada postojali i Atenin, Dionizov, Afroditin i Hermesov hram, hram božice Lete, Here, hram Herakla, Asklepija, zatim dorski hram trijade Serapis, Izida i Anubis, pa hramovi

² Grad se nalazio na mjestu današnjeg Sevastopolja.

³ Danas ih je sačuvano svega 5, i još 3 u fragmentima.

⁴ Peplos - tipična odjeća za žene iz klasičnog razdoblja stare Grčke (do 500. g. pr. Kr.).

sirijskih božanstava Adada i Atargatisa te čak i sinagoga. Ostaci mnogih hramova postoje i danas.

Čuvene statue lavova, koje su stanovnici otoka Nakossa posvetili Apolonu, čuvale su prilaz hramu svojim strašnim razjapljenim čeljustima. Pretpostavlja se da ih je bilo i više od 16³.

Minojska fontana pored Apolonova svetišta, isklesana izravno iz prirodne stijene, bila je posvećena kultu nimfi. Sačuvan je i velik broj umjetničkih djela iz mozaika koji su ukrašavali interijere u hramovima i privatnim kućama.

Od zadržavajuće količine eksponata pronađenih na ovako malom otoku posebno intrigiraju brončana maska Dioniza; kameni *peplos*⁴ Kore, arhaični kip mlade djevice pronađen u Apolonovu svetištu; mramorni kip Boreja, sjevernog vjetra, kako otima atensku princezu Oritiju; korintski alabastron, kip krilate božice Pobjede – Nike...

Delos danas

Davno je utihnula vreva nekadašnje delske svakodnevice. Jedine moderne građevine na otoku su muzej, kavana i nekoliko kućica za stražare, arheologe, konzervatore, arhitekte i tehničare koji borave ovdje tijekom cijele godine i obavljaju važne konzervatorske i restauratorske radove. Iako sjeverni vjetrovi i prevelika blizina Egejskoga mora stalno prijete spomenicima, ulaže se veliki napor kako bi sve što je Grcima bilo važno u povijesnom, umjetničkom, filozofskom i religijskom smislu ostalo sačuvano od zaborava. UNESCO je 1990. godine Delos upisao na popis svjetske baštine.

Spomenici, mali i veliki, u vodama Egejskog mora čuvaju mnogo više od onog što je oku vidljivo – čežnju duše da u ovim tragovima pronađe odjeke vječnosti. ☺

ZNANJE ILI MUDROST

Sabine Leitner

Pojam mudrosti duboko je ukorijenjen u ljudskoj povijesti. Mudrost se smatrala vrlinom u svim velikim filozofskim i religijskim tradicijama, od Pitagore do Platona, Aristotela i Konfucija, od kršćanstva do judaizma, islama, budizma, taoizma i hinduizma. No, iako rasprave o mudrosti potječu još iz ranih dana čovječanstva, čini se da se tek sredinom osamdesetih godina pojavilo prvo eksperimentalno istraživanje o mudrosti, s objavom *Berlinske paradigmе opće mudrosti*. Međutim, u posljednjih nekoliko godina broj istraživanja o mudrosti uvelike je porastao, a 2016. godine Sveučilište u Chicagu pokrenulo je *Centar za praktičnu mudrost*, gdje je mudrost postala "tema ozbiljnog proučavanja i znanstvenog istraživanja".

Mudrost počiva na mnogim stupovima, a njezina je priroda toliko duboka i bogata da ju je vrlo teško definirati. No, općenito se povezuje uz dobro prosuđivanje i razumne izvore, empatiju i dobrohotnost, poznavanje samog sebe i sposobnost promatranja sebe, širu perspektivu i poimanje dugoročnih posljedica, ravnotežu između osobnog interesa i općeg dobra, naglašavanje svrhe umjesto užitka, uvid u uzroke stvari i, kao što je rekao Aristotel, znanje o tome kojim je ciljevima vrijedno težiti.

Zanimljivo je razmotriti otkud odjednom toliko obnovljeno zanimanje za mudrost. Ursula M. Staudinger, njemačka psihologinja i profesorica sociomedicina znanosti i psihologije na Sveučilištu Columbia, smatra da to ima veze s većim pluralizmom u društvu i činjenicom da nam viši životni standard pruža više životnih mogućnosti. Do početka XX. stoljeća život je bio mnogo jednostavniji i nismo imali toliko izbora. Danas smo suočeni s više mogućnosti u svakom pojedinom aspektu života i prirodno je da tražimo neki vid smjernica za donošenje ispravnih odluka.

Istovremeno, globalizacija je znatno zbližila različite kulture s vrlo različitim sustavima vrijednosti, što znači da su tradicionalni okviri života dovedeni u

pitanje i više ne mogu pružiti sigurne putokaze. Jedna od reakcija na ovo povećanje neizvjesnosti i neodređenosti je fundamentalizam, pokušaj povratka jasnim, crno-bijelim i jednostavnim pravilima.

Drugi odgovor na taj isti problem našeg postmodernog vremena je potraga za mudrošću, a jedan od njezinih atributa upravo je sposobnost sagledavanja različitih gledišta i stvaranje sinteze.

Drugi aspekt našeg modernog vremena je što se povećanjem znanja i tehnoloških mogućnosti naša moć djelovanja i utjecaj naših radnji također povećavaju do te mjere da sada možemo nanijeti i mnogo više štete. Isaac Asimov je jednom rekao da je "najtužniji aspekt sadašnjeg života to što znanost skuplja znanje brže nego što društvo prikuplja mudrost".

Suvremeni britanski filozof Nicholas Maxwell misli na isti način. Velik dio svog radnog vijeka posvetio je isticanju važnosti mudrosti te hitne potrebe da se nauči kako dosegnuti mudrost. Iz tog je razloga 2003. godine osnovao *Prijatelje mudrosti* (*Friends of Wisdom*), međunarodnu skupinu ljudi koji se slažu s idejom da bi akademsko istraživanje trebalo pomoći čovječanstvu da stekne više mudrosti.

Na internetskoj stranici društva piše: "Trebamo revoluciju ciljeva i metoda akademskog istraživanja. Umjesto da dajemo prioritet potrazi za znanjem, moramo se posvetiti traženju i promicanju mudrosti racionalnim sredstvima, mudrosti kao sposobnosti da se shvati što je u životu vrijedno, za nas i za druge, mudrosti koja tako uključuje znanje, ali i mnogo više od toga. Osnovni zadatak trebao bi biti pomoći čovječanstvu da nauči stvoriti bolji svijet. Stjecanje znanstvenih spoznaja odvojenih od onog osnovnog zanimaњa za mudrost, kao što je to trenutno slučaj, opasno je, štetno i iracionalno." ☰

SIMBOLIZAM ZLATA

Branislav Vukajlović

Od samog osvita civilizacije zlato zauzima posebno mjesto u ljudskoj kulturi i jedan je od prvih metala koje je čovjek obrađivao. Najstarija svjedočanstva o njegovoj obradi, pronađena u Egiptu, potječeš još iz petog tisućljeća prije Krista. U prošlosti je bilo izuzetno cijenjeno, više zbog svoje simboličke nego materijalne vrijednosti.

Danas se kao razlozi njegove vrijednosti navode trajnost, ljepota i iznimna prirodna svojstva. Zlato je jedan od najrjedih metala u Zemljinoj kori, no u prirodi ga je lako uočiti jer se javlja u čistom obliku. Većinom se nalazi u naslagama kremena u obliku finih zlatnih žila, ali i pomiješano s drugim metalima, najčešće srebrom, bakrom, željezom ili olovom. Vrlo ga se često može naći u riječnim nanosima u obliku zrnaca, listića ili grumena.

Po kemijskim i fizikalnim svojstvima ističe se među svim ostalim metalima. Ne otapa ga ni jedna lužina ili kiselina, ne oksidira i kroz vrijeme je praktički nepromjenjivo. Može se izvanredno dobro obrađivati i obli-

kovati. Gram zlata, veličine zrna graška, može se razvući u žicu dužine 2 km ili razvaljati u foliju tanju od stotinke milimetra. Relativno je mekano pa se za praktičnu upotrebu koristi kao legura, najčešće sa srebrom.

Najupečatljivije, a možda i najcenjenije svojstvo zlata, njegova je sjajno žuta boja koja ostavlja dojam kao da iz njegove dubine izvire svjetlost. Stoga su u drevnim kulturama nazivi za zlato imali značenja povezana sa svjetlošću i Suncem. Kineski piktogram za zlato, *kin*, izvorno je značio "nešto što sja pod zemljom". Hebrejski naziv za zlato je *zahab* što znači "obasjan Suncem". Latinski naziv zlata, *aurum*, znači "sjaj zore". U alkemiji, simbol zlata je krug s točkom, što je istovremeno bio simbol Sunca i simbol Duha, odnosno Boga.

Zbog povezanosti sa svjetлом i Suncem, zlato je oduvijek simboliziralo nebesku prirodu, predstavljajući svojevrsnu kristalizaciju Duha u vidljivom svijetu. Ovakvo poimanje zlata najbolje potvrđuje srednjovjekovno alkemijsko učenje. Prema alkemičarima, sve u

Kao novac, zlato se počelo upotrebljavati relativno kasno i u ograničenoj mjeri. Prvi novac bio je zlatni novac iskovan od elektruma, prirodne legure zlata i srebra, a pronađen je u Lidiji u Maloj Aziji oko 650. g. pr. Kr. U Kini se zlatni novac koristi od VI. st. pr. Kr., a najstariji zlatnik zvan *Ying yuan* bio je u obliku kvadrata.

Najljepšim primjercima zlatnog novca smatraju se grčki zlatnici. Kovali su ih

gotovo svi grčki gradovi kao izraz samostalnosti, moći i prestiža. Umjetničkom oblikovanju kovanica pridavala se velika pažnja. Među najvažnijim zlatnicima tog vremena bio je stater Aleksandra Makedonskog. Na prednjoj strani nalazio se prikaz Atene, a na naličju božica pobjede Niku.

prirodi, pa tako i metali, sazданo je od četiri elementa (vatre, vode, zraka i zemlje) koji se u zlatu nalaze u savršenom, harmoničnom odnosu. Zato je za alkemičare zlato predstavljalo vrhunac procesa usavršavanja metala koji se pod utjecajem Sunca i planeta odvija u Zemljinoj utrobi, zbog čega je sposobno provoditi snagu duha.

Zbog predodžbe o duhovnom porijeklu, u svim tradicionalnim kulturama zlato se koristilo kako bi se naglasilo božansko porijeklo, besmrtnost, dostojanstvo ili duhovna uzvišenost. Kipovi, slike, knjige, odjeća, posuđe izrađeni ili ukrašeni zlatom dobivali su notu posvećenosti i povezanosti s duhom.

Tako je, na primjer, Apolon, grčki bog Sunčeva svjetla, prikazivan odjeven u zlato i naoružan zlatom; njegova tunika, kopče, lira, luk, tobolac i cipele uvijek su bile od zlata. Zlatni srp kojim su Druidi odsijecali grane imele simbolizirao je Sunce i Mjesec; zlato Sunce, a srp Mjesec. Zlatne jabuke iz Hesperiide i zlatne breskve iz kineske mitologije bile su simbol besmrtnosti. Germanska božica Iduna posjedovala je zlatnu jabuku koja je bogovima omogućavala vječnu mladost. Aureola koja okružuje glave antičkih junaka i bogova, a kasnije kršćanskih svetaca, bila je blistavi krug zlatnog svjetla.

Kao simbol duhovnog savršenstva, zlato se povezivalo s najuzvišenijim civilizacijskim i filozofskim vrijednostima. Tako za Indijce, kao i za mnoge druge narode, zemaljska povijest čovječanstva počinje *zlatnim dohom* u kojem je čovjek u potpunosti izražavao svoju duhovnu prirodu. Isto tako, Grci su najplemenitiji ljudski rod s početka vremena zvali *zlatnim naraštajem*. U Bibliji je nebeski Jeruzalem, kao simbol rajskega stanja čovječanstva, opisan kao "grad od čistoga zlata, kao čisto staklo". Najvažniji hram carstva Inka, hram boga Sunca, zvao se "Zlatna kuća", jednako kao i grobnica egipatskih faraona koji su smatrani sinovima Boga Sunca i njegovim predstavnicima na Zemlji. Solomonov hram, religijsko središte judaizma, po predaji je bio obložen zlatom iznutra i izvana. U samome svetištu smješten je zlatni zavjetni kovčeg u kojem su se čuvale kamene ploče s deset Božjih zapovijedi.

Ovi povijesni primjeri daju dio odgovora na pitanje zašto je zlato "kralj" među metalima. No priča o zlatu samo je jedna crtica velike simboličke sage prirode u kojoj su svoje dostojanstvo i vrijednost pronalazili i dragulj i voda, biser i drvo, i svi drugi elementi s kojima čovjek dijeli sudbinu u težnji za savršenstvom. ☩

Nikada nisu sami
oni koji su u društvu velikih misli.

Jorge Ángel Livraga